

VLADIMÍR PATRÁŠ
UNIVERZITA MATEJA BELA
BANSKÁ BYSTRICA

SOCIOLINGVISTICKÉ VÝSKUMY BEZPROSTREDNEJ KOMUNIKÁCIE A DYNAMIKA POJMU *ÚSTNOSŤ*

Ústne – hovorené, rečové, bezprostredné, priame, spontánne, nepripravené, dialogické, akusticko-auditívne a podobne synonymicky nazývané – dorozumievanie sa temer axiomaticky poníma ako vývinovo starší a praxou overený, pritom tvárny a premenlivý spôsob komunikačných interakcií v ľudských spoločenských. Svojou dlhotrvajúcou výhradnosťou zreteľne prevládalo nad neskoršími, resp. súbežne vznikajúcimi, rozvíjanými a uplatňovanými vyjadrovacími módmami.

Objav a nástup vizualizovaných spôsobov – piktografickými a ideografickými znakmi a sústavami počínajúc, fonetickými abecednými kódmi pokračujúc a kombinovanými (integrovanými) znakovými komplexmi nateraz končiac – spestril možnosti a existenčné uplatnenie ústneho dorozumievania. Zároveň sa však zmenil akčný rádius a znáročnili podmienky na skúmanie parametra ústnosti. Zrod, rozmach a predovšetkým zmasovenie textových dokumentov (podnetne o nich uvažuje Cejpek 1998), ktoré v ostatnom poltisícročí rozvinuli nepriamu sociálnu komunikáciu najmä od 19. storočia, pritom nepoprel vývinovo-typologicky staršiu ústnu podobu ľudských interakcií. Ústnosť sa totiž prepracovala do kontrastívneho – partnerského, komplementárneho, nezriedka aj supletívneho a závislého – postavenia k obligatórnejšej, hodnotovo nadsadzovanej až ritualizovanej písanosti (písomnosti, resp. tlačenosti).

Vlastnosť ústnosti (hovorenosti) ako zásadný výstavbový konštituent časti ľudskej komunikácie je trvalým a príťažlivým, pritom náročným predmetom širokého spektra vedných disciplín, smerov a prúdov. Situačnosť, deiktickosť, ekonomickosť, nehotovosť, efemérnosť, amorfnosť, intenčnosť, citlivosť na fyzikálne podmienky prostredia v priamych komunikačných aktoch a značné vynakladané úsilie účastníkov

pri dosahovaní komunikačných zámerov a cieľov si obvykle a oprávnene vyžaduje vrstvené, prienikové, resp. integrované výskumné prístupy k ústnosti.

Výrazný vstup multi- a interdisciplinarity do sústreďeného objasňovania problematiky ústnych komunikačných stykov bol v globálnom rozmere zaznamenaný na počiatku 60. rokov minulého storočia v ére pragmatického obratu. Všeobecné umiestnenie slovenských sociolingvistických bádanií zo 60. rokov v uvedenej výskumnej paradigme okrem iných nadhľadovo približuje Slavomír Ondrejovič (Ondrejovič 2007b). Metodologicko-metodické osobitosti vlastných sociolingvistických pozorovaní so zameraním na spontánnu komunikáciu a mestské prostredia v kontrastívnom slovensko-poľskom vymedzení predstavujeme a usúvzťazňujeme v cykle štúdií, publikovaných v poľských podmienkach (Patráš 1995; 1996; 1998a; 1998b; 1999). Syntetické úvahy, prezentované v poľskom prostredí, s posunom náhľadov na stav a premeny ústnosti so záberom do dnešnej spoločenskej a vedeckej paradigmy pozri Patráš 2005.

Súčasnú „posthistorickú“, „poznatkovú“, „ludickú“ etc. dobu, „epochu *e-culture*“ zasahujú a poznačujú teletechnológie s ich sieťovými aplikáciami a multimediálnymi možnosťami. Patričné komunikačné inter-akcie si vyžadujú faktickú či virtuálnu fyzickú bezprostrednosť účastníkov (personalizáciu až de-anonymizáciu) a inter-konektivitu. V stredoeurópskych podmienkach sa implementovanie informačno-komunikačných technológií (IKT) uskutočňuje prinajmenšom od počiatku 90. rokov 20. storočia. Výrazné črty a dôsledky priamych hovorených aktov masívne, nezriedka agresívne vyplňajú aj priestor, ktorý bol tradične, resp. je ustálené vyhradený vizualizovanej, a teda aj písomnej/tlačenej komunikácii. Trend „zhovorňovania“ stále väčšieho spektra komunikačných sfér a situácií násobia ustavične sa meniace podmienky, možnosti i obmedzenia či priam riziká elektronického komunikačného prostredia. Úlohu katalyzátora v tomto procese zohráva silnejúca masmedializácia spoločenského, skupinového a individuálneho života.

Leitmotív štúdie vystužujú dva sústredné okruhy:

1. naznačenie primeranej a účelnej výskumnej paradigmy, rešpektujúcej dynamic-ké procesy, vzťahy a interferencie medzi ústnou (hovorenou, akusticko-auditívnou) a písanou (tlačenou, grafickou, opticko-vizuálnou) komunikáciou s odrazom v dynamizovaní úzu a re-profilovaní noriem, a

2. možnosti sociolingvistiky pri črtaní podstatných sociokomunikačných vektorov v okruhu ústnosti a sledovaní väzieb a súvislostí medzi nimi.

Vstup do riešenia problematiky synkreticky, vo vzájomnej súvzťaznosti približuje potrebné a vhodné teoreticko-metodologické inšpirácie. Tie vymedzujú predpolie nášho ponímania hovorenosti v synchrónnom chápaní, teda od 90. rokov dodnes. V ohnisku pohľadov sa pritom ocitajú impulzy, ktoré sa v komunikačných situáciách rodia pri strete ústnosti a písanosti v ich nosnom pojmovo-terminologickom uchopení. Už na tomto mieste si trúfame zdôrazniť a neskôr potvrdiť aktívnejší zástoj ústnosti ako staršieho, pod tlakom elektronického prostredia však adaptovaného, nie odsúvaného či

likvidovaného spôsobu dorozumievania. Vcelku simultánne pôsobenie, zároveň útok hovorenosti totiž dnes vyúsťuje do prienikového – hybridného textovo-komunikačného pásma. Zmienené pásmo pričinením frekventovaného využívania pevnie a kvalitatívne zasahuje obe dlhodobé „čisté“, overené dorozumievacie formy. Pri tomto strete registrujeme aj trend „povýšiť“ prienikové uzuálne črty na rigoróznejšiu, t. j. normotvornú platformu. Postrehy, konštatácie a úvahy argumentujeme s oporou v komunikačných sférach a komunikátoch, ktoré v 21. storočí už nie sú odmietavé, ale tolerantné k tomu-ktorému donedávna protiháhlému pólu z dvojice ústnosť – písanosť.

Inšpirácie na účinné naplnenie „dvojokruhového“ predsavzatia nachádzame na priesečníku dvoch osí, a to všeobecné – špecifické a sociálne (spoločenské) – individuálne/skupinové. Pri ich skicovaní vyslovme pracovnú otázku: ktoré vedeckovýskumné areály so svojím teoretickým zázemím a metodologickou výbavou primerane, podnetne umožňujú postrehnúť koexistenciu dvoch overených spôsobov komunikácie a po/môžu poodhaliť samotný výsledok tejto „výhodnej kolízie“? Predpokladajme, že spoluúčinkujúce podnety stmeluje úzus, t. j. bezprostredná rečovo-komunikačná báza. Úzus v skúmaných podmienkach si nárokuje na normatívne postavenie; odhaliť tieto ambície môže práve sociolingvistika so svojimi dvojpramennými humanoidnými dispozíciami.

Zaplníme vzťahový koncept príslušnými poľami. Neobchádzajme pritom dve podstatné záležitosti: **a)** v jednotlivých modelových kvadrantoch sa vždy uplatňuje bádateľský potenciál jazykovedy, resp. sociolingvistiky, a **b)** areály sú aj vo vertikálnom i horizontálnom smere v konvergentnom vzťahu.

I. kvadrant obhospodarujú vedy so všeobecným poslaním vrátane mediológie a s vyústením do kognitívneho priestoru. Z tohto okruhu sa na výskum ústnosti/hovorenosti ako podnetné ukazujú filozofické práce, v jadre ktorých rezonuje vzťah langue – parole s nadsadzovaním parolevej úrovne dorozumievania (Derrida 1993), diela z okruhu teórie systémov a sociálnych sietí (Barabási 2006), kulturologicky modifikované teórie komunikácie a informácie (Janičijević 2006), porovnávacie interpretácie „postmodernej mediálnej krajiny“ (Hallin, Mancini 2008) a komunikológia s akcentom na teóriu diskurzu (Flusser 2002). Prirodzene, všeobecno-lingvistickú líniu trasujú širšie sociokultúrne a vývinovo vystužené práce (z poľských podmienok podnetne Ožóg 2001) a kognitívno-lingvisticky vybudované príspevky (Dolník 2005).

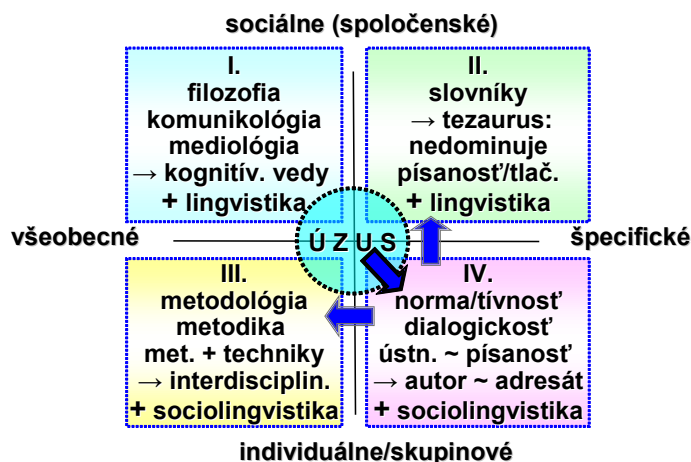
II. kvadrant impulzov zastupujú lexikografické práce, ktorých zásobáreň predstavujú inventáre s domicilom v bezprostrednom ústnom styku. Pravdaže, potrebnú výpovednú hodnotu okrem samotného súboru slov vnášajú do zmienenej slovníkovej produkcie aj ich úvodné štúdie. Výberovo uveďme slovníky z poľských podmienok (Anusiewicz, Skawiński 1996; Grochowski 1995) a chorvátskeho kontextu (Sabljak 2001). S ohľadom na slovenské podmienky nemožno obísť vážny lexikografický projekt slovenskej jazykovedy, ktorý popri písomnosti a spisovnosti rehabilituje hovorenú komunikáciu a jej prejavy (Buzássyová, Jarošová 2006 a nasl.).

III. kvadrant podnetov pokrýva metodologicko-metodicky nosná, zväčša zborníková produkcia s hodnotením hovorenosti počas ostatných štyroch desaťročí a so sústredením pozornosti na analýzu dialógu, textu a diskurzu (Naumann 1999; Ondrejovič 2007a; Michalewski 2000; Gajda, Pietryga 1998; Krauz, Gajda 2005). Nemožno obísť zásadné lingvistické diela sovietskeho obdobia, ktoré venujú pozornosť hovorenej reči (Zemskaja 1987; Zemskaja, Šmelev 1984). Samozrejme, silné a presvedčivé interdisciplinárne podnety nachádzame v cykle vedeckých zborníkov z doteraz siedmich banskobystrických sociolingvistických konferencií, koncepčne budovanom od roku 1991 (v prehľade bibliografických odkazov pozri súbor „Sociolingvistika v Banskej Bystrici“).

IV. kvadrant s aktivizovaním sociolingvistiky v užšom zmysle predstavuje plochu, na ktorej sa môže úspešne obnažiť tendovanie na línii úzus – norma a potvrdiť či vyvrátiť normatívne sklony ústnych komunikátov, prameniace z kontrastu medzi ústnou a písanou podobou dorozumievania. Uvedený kvadrant umožňuje tvarovať plastické povedomie o norme/normách ústneho dorozumievania a najmä vzrastajúce a upevňujúce sa normatívne úsilia textov-komunikátov, hlásiacich sa k prienikovej, tzv. zmiešanej komunikácii. Z tohto okruhu sa ako nadčasové zistenia preukazujú najmä práce s reflexom hovorovosti a hovorového štýlu (Bosák 1989), dialógu v slovanskom vymedzení (Hoffmannová 2003) a predovšetkým jedno z prvých programových riešení vzťahu parametrov písanosti a ústnosti na medzinárodnej úrovni v *post-* ére (Daneš et al. 1994).

Uvádzané zdroje a trajektórie ústneho (hovoreného) úzu, rozloženie východísk, ich analyticko-interpretálny potenciál, vyčlenený priestor na syntézy a možnosti na primerané zovšeobecnenia znázorníme v pracovnom štruktúrovaní.

Obrázok 1.

V grafickom predstavení podnetov je nevyhnutné upozorniť na procedurálne správanie úzu, ktorý sme umiestnili do ohniska motivického konštruktu. Ide o sledovanie jeho:

a) vývinu: pohyb, presun od priesečníka do IV. kvadrantu sa uskutočňuje v dôsledku permanentného zoskupovania niektorých sociokomunikačných vektorov; z nich vládnu najmä neverbálne dvojice ústnosť – písanost' a autor – adresát, a

b) možného posunu do normatívneho štádia pri vzájomnom prispôsobovaní sa parametrov ústnosti – písanosti. Hovorený úzus totiž ašpiruje na získanie normatívnych charakteristík, aby bol schopný pohotovo zabezpečovať potreby zmiešaného (hybridného, mixovaného, integrovaného) – v chápaní J. Labochovej „zapísaného“ (Labocha 2004) – textu.

Z konštatácie na konci predchádzajúceho odseku vyplývajú dva pracovné závery.

1. prestížne uzuálne charakteristiky sa vstupom do IV. kvadrantu prihlásia najprv k špecifickým – individuálnym/skupinovým normotvorným determinantom, a

2. po otestovaní normatívnej úspešnosti a uhniesdení ovplyvňujú nielen metodologicko-metodický skelet a jazykový inventár zmiešaných komunikátov, ale súbežne zasahujú aj obe participujúce, „číre“ prostredia ústnych aj písaných/tlačených textov. Netreba dodávať, že na zodpovedné registrovanie, vedecké ohraňenie a výpovedne hodnotné interpretovanie tohto stavu s výrazným jazykovedným rozmerom má vhodné predpoklady práve sociolingvistika ako integratívna veda.

Ako sa teda preukazuje aktuálna, synchronónne dynamická komunikačná paradigma, jedna z nosných komunikačných platforiem v dnešných komunikátoch? Už bolo naznačené trendové „zhovorňovanie“ aj donedávna kánonizovaných komunikačných sfér a situácií. Abstraktný modelový pôdorys paradigmy poznačujú zreteľné dôsledky nateraz nevyváženej konkurencie dvoch dorozumievacích foriem. Prejavujú sa pribúdaním hybridných komunikátov so simultánne prítomnými vlastnosťami ústnosti aj písanosti. Pripomeňme, že ako jedna z vplyvných príčin sa preukazuje masmedializácia života a elektronizácia mediálneho diskurzu v spoločenskom a zároveň individuálnom zmysle. Z naznačených podmienok sformujeme čitateľný zväzok sociokomunikačno-kulturologicko-mediologicky podmienených charakteristík. Tie umožnia primerane interpretovať a zovšeobecniť sledovanú komunikačnú paradigmu.

V 90. rokoch minulého storočia v rýchlom tempe spoločenských zmien a zlomov sa roztvára aj pole „fenoménu e-“ (k uvedenému pojmu pozri aj Patráš 2009: 5 a nasl.). S nástupom tzv. nových médií sa zvyšuje intenčnosť, teda zameriavanie mediálnych produktov na adresáta – príslušníka publika v mediologickom vymedzení. Jeho pripútanie k štruktúrovane diferencovanému príjmu časti mediálnej produkcie sa uskutočňuje aj prispením zábavno-relaxačných krokov (infotainment), stupňovaním emocionálnosti a ďalšími strednopráčovými (mainstreamovými) taktikami. Naznačené komunikačné postupy sa odrážajú v kondenzovaní času a ustavičnom rozpínaní vnímaného priestoru, v efemérnom zmenšovaní proxemiky medzi komunikačnými partnermi a v značnom

zdialogizovaní spoločenského a skupinového diskurzu. Prirodzene, spoluúčasť a dôležitosť ústnosti (hovorenosti, orálnosti) pritom vzrastá. Uvedené konštituenty podporuje aj pružná sústava informačno-komunikačných technológií. Väčšina z nich je vybavená intermediálnym potenciálom, asi tak, ako najstaršie komplexné médium – ľudské telo. Pod vplyv či priam do zajatia IKT sa človek preto dostáva zväčša prirodzene, intuitívne, spotrebiteľsky, obvykle bez osobitej sociokomunikačnej prípravy.

Ústnosť sa stáva kľúčovým výstavbovým komponentom rozširujúceho sa počtu komunikačných sfér. Tie prijímajú viacero dvojznačných črt a vedno podporujú utváranie hybridných komunikátov. Uvedme niekoľko najpríznačkovejších vlastností: bezprostrednosť ^ („zároveň“, konjunkcia) sprostredkovanosť kontaktov, priamy (direct) ^ nepriamy (indirect) kontakt; prítomnosť ^ neprítomnosť participantov kontaktu; simultánnosť ^ substitúcia viacerých kódových sústav. Kolokvializácia komunikovania sa stáva bežným prostriedkom v typologicky nesúrodých rečových aktoch (oznamovanie, argumentovanie, varovanie, inštruovanie, ..., hra, manipulovanie a pod.), teda i tam, kde príznakové podporovanie ústnosti nie je namieste.

Ako argument na podporu náhľadu o vznikaní osobitej paradigmy uvedme niekoľko ukážok z novinárskej denníkovej sféry. V internetovom prostredí inherentne vybavenom vlastnosťou písanosti (text sa kóduje na klávesnici a je publikovaný, prezentovaný vizuálne, „na skle“) vstupujú do textových produktov bez priveľkých rozpakov zreteľné jazykovo-komunikačné prejavy ústnosti. Sklony prvotne **upútať** a až druhotne (možnože) zabezpečovať požadované funkcie – informatívnu, persuzívnu funkciu, agendu setting a pod. – sa prejavujú na hĺbkovej a povrchovej úrovni samotného textu. Dôsledky vnímame napr. vo výbere slovnej zásoby s vlastnosťou ústnosti/hovorenosti. Deje sa tak v titulkoch a tele správy vrátane lexikalizovaných frazém, v nezhodnosti gramatických väzieb, nenáležitom slovoslede a príznakovom aktuálnom členení výpovede.

Príklady

ŽIVILI SA CESTOVNÝMI LÍSTKAMI. ODCESTOVALI DO BASY

Sériu 31 vlámaní do automatov s cestovnými lístkami a hmotné škody vo výške 135-tisíc eur má na svedomí štvorica Rumunov, zadržaných v novembri v Dolnom Rakúsku. [...] http://dnes.atlas.sk/eu_a_europa/731525/zivili-sa-cestovnymi-listkami.-odcestovali-do-basy (Cit. 23. 02.2011)

DEUTSCHE TELEKOM TO V USA ZABALIL, KONKURENTI MU BRALI ZÁKAZNÍKOV

Materskej firme Slovak Telekomu sa nedarilo na silnom americkom trhu, podnikanie tam preto ukončil.
[...]

Správna rada Telekomu rozhodla, že **dcéru T-Mobile USA** predá za 39 miliárd dolárov koncernu AT&T, ktorý je v sektore krajiny jednotkou.

[...]

Americká dcéra Telekomu mala na celkových výnosoch koncernu podiel 25% a vytvárala mu 20% prevádzkového zisku. Súčasne z vyše 250.000 pracovníkov stratí asi 15%.

[...] <http://ekonomika.sme.sk/c/5816216/deutsche-telekom-to-v-usa-zabalil-konkurenti-mu-brali-zakaznikov.html> (Cit. 23.03.2011)

NA BENZÍNKE LÚPIL 20-ROČNÝ JOZEF. POLICAJTI HO ZASTRELILI

Policajti pri úteku samopalom zastrelili počas prestrelky lupiča z benzínky. Podľa informácií agentúry SITA išlo o 20-ročného Jozefa z Hlohovca. [...] <http://trnava.sme.sk/c/5815159/na-benzinke-lupil-20-rocny-jozef-policajti-ho-zastrelili.html> (Cit. 21.03.2011)

NA ČAKAČKÁCH NEMOCNÍČ JE DESAŤTISÍC ĽUDÍ

Okolo desaťtisíc ľudí čaká na zákroky na čakacích listinách. <http://ekonomika.sme.sk/c/5914726/na-cakackach-nemocnic-je-desattisic-ludi.html> (Cit. 11.04.2011)

Protirečivý trend potvrdzujú nie ojedinelé prípady, keď pod vplyvom písanej (oficiálnej) komunikácie sa do médiovaných textov s reglementovaným parametrom ústnosti dôsledne zaraďujú petrifikované súčasti, obvykle s administratívno-právnym podložením. V takomto uchopení však dominuje úsilie posilniť presnosť a faktografickosť výpovede presným **citovaním**, príp. parafrázovaním:

VTRHOL DO KAVIARNE A NAPADOL ČAŠNÍČKU

Do bratislavskej internetovej kaviarne vtrhol ozbrojený mladík. Napadol čašníčku a odniesol si 500 eur a drahý mobil!

K prepadu došlo 20. mája 2011 na Vajnorskej ulici v Bratislave. Už obvinený 24-ročný muž vzal okrem tržby aj mobil v hodnote sto eur. Ten patril pracovníčke kaviarne.

Napadnutá čašníčka sa zo zranení liečila dva týždne. **Mladíkovi hrozí po dokázaní viny trest na sedem až dvanásť rokov**, informoval bratislavský policajný hovorca František Peczár.

Zdroj: <http://www.pluska.sk/slovensko/krimi/vtrhol-do-kaviarne-napadol-casnicky.html> (Cit. 07.06.2011)

Presvedčivým príkladom na zmiešanú komunikáciu je napr. pseudoreálny dialóg – čet, plniaci najmä fatickú funkciu. Četový komunikát totiž zjednocuje vlastnosti a poslanie oboch vyhranených komunikačných podôb. Tie paralelne umocňujú výrazové stvárnenie komunikačnej udalosti. Na výsledku sa úspešne spoluzúčastňuje elektronicky podmienené médium, ktoré vcelku pohodlne umožňuje krížiť vlastnosti.

[Objasňovať spoluprácu komunikačných faktorov na ukážke na tomto mieste netreba; aj preto ju predstavujeme ako pôvodinu so zachovaním všetkých výsadných konštituentov svojho úzu/normy.]

<mimka> Ahoy

<vysoky> ☺

<mimka> ako sa máš?

<vysoky> vyborne. ty? prazninujes?

<mimka> Jasné wed tak sa to má a ty?

<vysoky> komu ako. ja nemam prazdniny.

<mimka> Takže pracuješ?Kolko máš

<vysoky> co...coho kolko mam ?

<mimka> rokov ja 16 a ty?

<vysoky> ahaaa, ja trosku viac. 24.

<mimka> waw neviem čím to je s každým s ktorím si píšem má 24???

<vysoky> to je asi nahoda. asi pritahujes 24-karov [...]

S oporou o dosiaľ predstavené premisy, vzťahovo-teoretické úvahy, príklady, zistenia a poznámky predstavme naše nadhľadové, zovšeobecnené videnie vzťahu ústnosť (hovorenosť) – písanosť (tlačenosť) s uplatnením v súčasnej komunikačnej paradigme a s náčrtom jeho perspektív.

Obe sledované dorozumievacie podoby sú vývinovo a synchronne kompetentné pokrývať všetky komunikačné potreby na línii úzus – norma/normy – kodifikácia. S ohľadom na znalosť ich normatívneho potenciálu je namieste zdôrazniť známy fakt. Precíznejší opis noriem, vyšší stupeň ich záväznosti a silnejšia predurčenosť plniť kodifikačné poslanie spočíva v oblasti písaných/tlačených textov s výrazným aktivizovaním alfabetickeho kódu. [Pravdaže, konštatáciu nemožno plošne vzťahovať na vizualizované texty v zovšeobecnenom zmysle, napr. titulné stránky časopisov, plagáty, textové kondenzáty – tabuľky, grafy, schémy a pod. – a multimediálne komunikáty. Kondenzované texty hlbkovo počítajú s multiplikovaním neverbálnych kódov.]

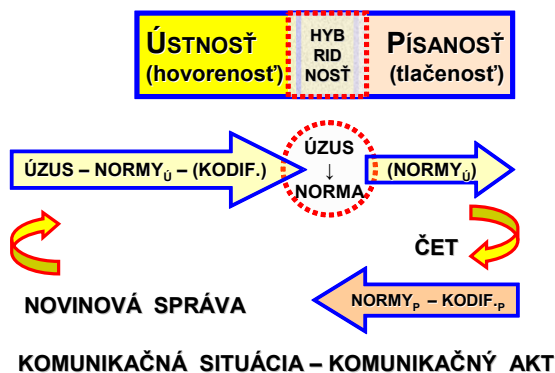
Je vhodné tiež poznamenať, že aktuálna, nezriedka agresívna normatívna výbava ústne pripravovaných a šírených komunikátov (nielen, ale aj pod vplyvom vlastností elektronicky podmieneného a médiovaného prostredia) expanduje do písomnej sféry a stále ostrejšie ovplyvňuje ich podstatu a výraz. Aj vybrané ukážky nasvedčujú, že časť písomnej komunikácie nezriedka penetrujú normy ústneho dorozumievania. Ústnosť vstupuje do pracovného pásma vývinovo mladšej písanosti, zasahuje príslušné normy a križi ich podstatu prvkami, prostriedkami a postupmi svojho normatívneho podložia.

Ak sa stotožníme s názorom o atakovaní prostredia písanosti/tlačenosti ústnosťou/hovorenosťou, analyzovaním situácie v reálnom komunikovaní, napr. na osi elektronicky determinovaných komunikátov novinová správa – čet, dospejeme k zaujímavému poznatku. Ani podoba (forma) komunikácie, ktorú zasahujú a ovplyvňujú vlastnosti jej expanzívnejšieho protipólu či súbežca, už neostáva v pasívnom, resp. v priam submisívnom rozpoložení.

Porovnajme dve vzorky – novinovú správu v internetovom periodiku presiaknutú ústnosťou a četový prejav, ktorý vo všetkých fázach textotvorného algoritmu ovplyvňuje viditeľná linearita písanosti. Môžeme vysledovať prinajmenšom dve línie. **1.** Četový komunikát pod tlakom ústnosti, spontánnosti, virtuálnej bezprostrednosti, okamihovej reakcie v počítačovom prostredí, personalizácie, naplňania fatickej funkcie atď. prvoplánovo nesie zreteľné črty orálneho kódu. Pričinením počítačovej klávesnice a fixovaním textu na obrazovke sa však hlási k písaným/tlačeným, akýmsi natipovaným, „napísmenkovaným“ prejavom. Četový produkt v naznačenom móde prijíma, dekóduje a interpretuje aj komunikačný partner. **2.** Novinová správa pripravovaná a šírená v internetovom prostredí vcelku využíva retrográdne usporiadanie dvojice. Vyvíja sa a svoj kompozičný a výrazový profil nadobúda posúvaním od písanosti k ústnosti.

Je dôležité si uvedomiť, že pri tomto spolužití sa preskupuje, prehodnocuje aj uzuálny inventár a normotvorné schopnosti. Ako výsledok tohto spolujestvovania a vplyvov sa jeden i druhý textový reprezentant prispôsobuje svojmu náprotivku. Je dôležité, že oba sú ochotné integrovať stavebné postupy a výrazové prostriedky oboch podôb. Čet ako zástupca množiny elektronicky podmienených komunikátov – vôbec nie paradoxne – podporuje v „kváziústnom“ prostredí normy písaného styku s reflexiami vzťahu ku kodifikovaným pravidlám. Na druhej strane tlačенý novinový text „re-formuje“ prinajmenšom uzuálne a čiastočne normatívne stránky ústneho styku. Výsledkom tejto zaujímavej symbiózy je akési neostro kontúrované oscilačné pole komunikátov. Hybridnosť podnecuje zrod úzu, ale nepodporuje vznik stálejšej normy. Uvádzané príčiny, vplyvy a dôsledky znázorňuje obrázok 2.

Obrázok 2.

Poznámka k značkám:

Ú ← ústnosť (hovorenosť) vo všeobecno-komunikačnom – motivickom, kompozičnom, výrazovom a sociopragmatickom – vymedzení.

P ← písanosť (tlačenosť) vo všeobecno-komunikačnom – motivickom, kompozičnom, výrazovom a sociopragmatickom – vymedzení.

Pristúpme k záverečným poznámkam. V „epoche *e*“ je namieste uvažovať o reálnom, konvergentnom, pritom iba dočasne stabilnom pásme „zapísaných-zhovor-ných“ („dvojdomých“, „amalgámových“) komunikátov. Pre ne sú charakteristické vyhranené uzuálne vlastnosti a dynamické, nateraz však nevýrazné, vágne normotvorné aspirácie. Hľadať akési strechové pomenovanie pre skúmané komunikáty je neproduktívny postup. Aj preto v štúdií narábame s niekoľkými synonymami. Ako prínosnejšie sa ukazuje **a)** precízne hľadať a identifikovať ich vektorovo poňaté vlastnosti s dobovým sociokultúrnym podloží, **b)** určiť miesto a účely hybridných textov v tej-ktorej komunikačnej sfére a situácii, a **c)** zvážiť možnosti „dvojdomých“ textov ne/podporovať komunikačnú kompetenciu a kultúru vyjadrovania ich aktérov (autora s adresátom). Neuvažovali by sme však o zrode pevnejších, stálejších komunikačných vzorcov – zmiešaných, hybridných žánrov, a to ani v *e*-prostredí. Vývin totiž môže po čase podporiť rozčesnutie tohto účelového spolužitia, ktoré vyústi do opätovného príklonu skúmaných komunikačných prejavov k overenému archetypu písanosti a/alebo ústnosti. Neskromne sa domnievame, že štúdia primerane podnieti ďalšie úvahy.

Ako teda dnes kompetentne zaobchádzať s termínom-pojmom „ústnosť“? Je zrejmé, že oproti stavu areálovo spoznávanej ústnej/hovorenej komunikácie v reálnych podmienkach spred troch až piatich desaťročí sa oblasť ústnosti/hovorenosti značne rozšírila. Okrem svojho domicilu obsadzuje časť pásma písanosti a v konečnom dôsledku posilnila svoj akčný rádius a všeobecnejší vplyv na dorozumievanie medzi ľuďmi. Pred sociolingvistikou spočívajú ďalšie zaujímavé úlohy, metodologické výzvy a podnetné a zároveň prínosné bádania.

Literatúra

- ANUSIEWICZ J., SKAWIŃSKI J., 1996, *Słownik polszczyzny potocznej*, Warszawa – Wrocław.
- BARABÁSI A.L., 2006, *U mreži. Zašto je sve povezano i kako misliti mrežno u znanosti, poslovanju i svakodnevnom životu*, Zagreb.
- BOSÁK J., 1989, *Hovorový štýl a hovorovosť*, [in:] J. Mistrík (red.), *Textika a štylistika*, Bratislava, s. 143–148.
- BUZÁSSYOVÁ K., JAROŠOVÁ A. (red.), 2006, *Slovník súčasného slovenského jazyka A–G*, Bratislava.
- CEJPEK J., 1998, *Informace, komunikace a myšlení*, Praha.
- DANEŠ F., NÖTH W., SGALL P., KOŘENSKÝ J., HOFFMANNOVÁ J. (red.), 1994, *Writing vs Speaking*, Tübingen.
- DERRIDA J., 1993, *Texty k dekonstrukci*, Bratislava.
- DOLNÍK J., 2005, *Jazykový systém ako kognitívna realita*, [in:] J. Rybár, V. Kvasnička, I. Farkaš (red.), *Jazyk a kognícia*, Bratislava, s. 39–83.
- FLUSSER V., 2002, *Komunikológia*, Bratislava.
- GAJDA S., PIETRYGA A. (red.), 1998, *Słowo i czas*, Opole.

- GROCHOWSKI M., 1995, *Słownik polskich przekleństw i wulgaryzmów*, Warszawa.
- HALLIN D.C., MANCINI P., 2008, *Systémy médií v postmoderním světě. Tři modely médií a politiky*, Praha.
- HOFFMANNOVÁ J., 2003, *Dialog a mluvená komunikace jako předmět zájmu (slovanské) stylistiky*, [in:] I. Pospišil, M. Zelenka (red.), *Česká slavistika*, Praha, s. 71–81.
- JANICIEVIĆ J., 2006, *Komunikacija i kultura 2. Sa uvodom u semiotička istraživanja*, Sremski Karlovci – Novi Sad.
- KRAUZ M., GAJDA S. (red.), 2005, *Współczesne analizy dyskursu*, Rzeszów.
- LABOCHA J., 2004, *Tekst pisany – tekst zapisany*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” LX, s. 5–10.
- MICHALEWSKI K. (red.), 2000, *Regulacyjna funkcja tekstów*, Łódź.
- NAUMANN B. (red.), 1999, *Dialogue Analysis and the Mass Media. Proceedings of the International Conference, Erlangen, April 2–3, 1998*, Tübingen.
- ONDREJOVIČ S. (red.), 2007a, *Hovorená podoba spisovnej slovenčiny 2*, Bratislava, “Sociolinguistica Slovaca 6”.
- ONDREJOVIČ S., 2007b, *Výskum hovorenej podoby slovenčiny po 40 rokoch*, [w:] S. Ondrejovič (red.), *Hovorená podoba spisovnej slovenčiny 2*, Bratislava, s. 9–17, “Sociolinguistica Slovaca 6”.
- OZÓG K., 2001, *Polszczyzna przełomu XX i XXI wieku. Wybrane zagadnienia*, Rzeszów.
- PATRÁŠ V., 1995, *Sociálne vektory a dynamika variet v komunikácii obyvateľov miest*, [in:] D. Bieńkowska (red.), *Wielkie miasto. Czynniki integrujące i dezintegrujące. Łódź, 17–19 maja 1994 r.*, Łódź, s. 179–185.
- PATRÁŠ V., 1996, „Switching of code” v komunikácii obyvateľov súčasných miest, [in:] S. Kania (red.), *Wokół społecznego zróżnicowania języka*, Szczecin, s. 151–159.
- PATRÁŠ V., 1998a, *Bežná komunikácia obyvateľov súčasných miest vo svetle slovenských sociolingvistických výskumov*, „Acta Universitas Lodziensis”, „Folia Linguistica” 37, Łódź, s. 101–108.
- PATRÁŠ V., 1998b, *Poznámky o aktuálnych úlohách sociolingvistiky na Slovensku*, [in:] E. Jędrzejko (red.), *Nowe czasy, nowe „języki”, nowe (i stare) problemy*, Katowice, s. 276–285.
- PATRÁŠ V., 1999, *Metodologické špecifiká pri výskumoch živej komunikácie v (slovenských) mestách*, [in:] Z. Staszewska (red.), *Miasto – teren koegzystencji pokoleń*, Łódź, s. 163–169.
- PATRÁŠ V., 2005, *Teoreticko-metodologické zdroje súčasných analýz diskurzu v interdisciplinárnych súvislostiach*, [in:] M. Krauz, S. Gajda (red.), *Współczesne analizy dyskursu. Kognitywna analiza dyskursu a inne metody badawcze*, Rzeszów, s. 21–29.
- PATRÁŠ V., 2009, *Sociolingvisticke aspekty elektronicky podmienenej komunikácie / Sociolinguistic aspects of electronically determined communication*, Karviná.
- SABLJAK T., 2001, *Rječnik hrvatskoga žargona*, Zagreb.
- „Sociolingvistika v Banskej Bystrici”: P. Odaloš, V. Patráš (red.), *Všeobecné a špecifické otázky jazykovej komunikácie 1, 2*, Banská Bystrica 1991; V. Patráš (red.), *Sociolingvisticke a psycholingvisticke aspekty jazykovej komunikácie 1, 2*, Banská Bystrica 1996; P. Odaloš (red.), *Retrospektívne a perspektívne pohľady na jazykovú komunikáciu 1, 2*, Banská Bystrica u 1999; J. Klincková (red.), *Jazyková komunikácia v 21. storočí*, Banská Bystrica 2001; V. Patráš, (red.), *Súčasná jazyková komunikácia v interdis-*

ciplinárnych súvislostiach, Banská Bystrica 2004; P. Odaloš, (red.) *Kontinuitné a diskontinuitné otázky jazykovej komunikácie*, Banská Bystrica 2007; J. Klincková, *Odkazy a výzvy modernej jazykovej komunikácie*, Banská Bystrica 2010.

ZEMSKAJA JE.A., 1987 [= Земская Е.А.], *Русская разговорная речь: лингвистический анализ и проблемы обучения*, Москва.

ZEMSKAJA JE.A., ŠMELEV D.N., 1984 [= Земская Е.А., Шмелев Д.Н.] (red.), *Городское просторечие. Проблемы изучения*, Москва.

Sociolinguistic investigations into immediate communication and the dynamics of the concept of ‘orality’

Summary

Immediate oral linguistic communication, as a genetically older, multi-code way of communicative interactions in human communities, is an always attractive, while also a challenging object of study of a wide range of scientific disciplines, trends and tendencies. Each research plan is affected by the nature of speech units and its general characteristics. Situationality, unreadiness, ephemerality, amorphousness, intentionality, deicticity, economicality, sensitivity to physical conditions of the environment in the direct communicative acts, and the significant effort made by the communicants in order to achieve comity and understanding, have always and rightfully called for dynamic research approaches. In the current era of *e*-technology – which in Central Europe dates back to at least early 1990s – and influenced by the conditions and opportunities the electronic environment provides, the orally conditioned communicates quite vigorously, sometimes even aggressively, fill the space which was traditionally reserved for written and printed communication. Therefore, the leitmotif of the present study is an outline of an apt, practical research paradigm with a synchronic approach, dynamic processes, relations and interferences between oral (spoken, acoustic-auditory) and written (printed, optical-visual, graphic) communication, which will at the same time suitably reflect the co-existence of norms. The paper also emphasizes the opportunities for sociolinguistics to monitor the interplay between the essential socio-communicative vectors.